

національна історія. Актуальними аспектами є проблеми національного коріння, становлення нації, подальших напрямів її розвитку. Жанрово-видові експерименти дозволяють не просто застосувати традиційний ігровий підхід до трактування історії, який визначає її як поле для експериментів, пошуку, нових відкриттів, а створювати віртуальні постмодерні світи. Ці особливості свідчать про потужне становлення альтернативної історії як окремого різновиду сучасної української фантастики та одного з найбільш перспективних її піджанрів. Адже саме в ній, на відміну від інших фантастичних жанрів, відбиваються будь-які суспільні, політичні, економічні, світоглядні зміни. І період межі ХХ й ХХІ століть є досить благодатним ґрунтом для активного розвитку даного різновиду. Дослідження альтернативної історії дозволить глибше зрозуміти особливості української фантастики та її роль у сучасному літературному процесі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Аністратенко А. В.* Спогад про майбутнє: творчість Василя Кожелянка в сучасних контекстах / А. В. Аністратенко. – Чернівці : Місто, 2013. – 136 с.;
2. *Валентинов А., Громов Д., Ладыженский О.* Заметки об украинской фантастике [Электронный ресурс] / Андрей Валентинов, Дмитрий Громов, Олег Ладыженский. – Х., 1998. – Режим доступа: http://fandom.rusf.ru/about_fan/valentinov_oldi_1.htm;
3. *Валентинов А.* Творцы «конструкта» (альтернативная история: новые тенденции) / Андрей Валентинов // Настоящая фантастика-2010. – М.: Эксмо, 2010 – С. 575-584;
4. *Євченко О. В.* Класична антиутопія і роман О. Ірванця «Рівне / Ровно / Стіна. Нібито роман» / Олександр Вікторович Євченко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – Вип. 24. – С. 277-281;
5. *Карацупа В., Левченко О.* Минуле української фантастики / Віталій Карацупа, Олександр Левченко // Український фантастичний оглядач. – 2008. – № 1 (3). – С. 44-51;
6. *Радутний Р.* Українська (та не зовсім) альтернатива / Радій Радутний // Українська література в ЗОШ. – 2011. – № 1. – С. 34 – 36.

Марішева Н.П. (Київ, Україна)

Приєм трансформації в міфологічних розвідках К. Леві-Строса

Трансформація є основним прийомом структурного методу, який при зіставленні виявляється в змінності елементів і постійності їхніх відношень. За допомогою трансформації констатуються змінність форми і віднаходиться сталий зміст.

Ключові слова: *трансформація, структурний метод, міфологія.*

Трансформація являється главным приемом структурного метода, который при сравнении проявляется в сменности элементов и постоянстве их отношений. С

помощью трансформации констатируется сменность формы и обнаруживается устойчивое содержание.

Ключовые слова: трансформация, структурный метод, мифология.

Transformation is a principal mode of structural method which in comparison is manifested by the change of the elements and the permanence of their relations. By aid of the transformation the change of form is fixed and the constancy of the content is discovered.

Key words: transformation, structural method, mythology.

Структурний метод має за мету виявлення закономірностей. Один із його основних прийомів – трансформація. При зіставленні великої кількості різнорідних елементів можна спостерігати, що вони можуть змінюватися, але їхні відношення є постійними. В такому випадку змінність є трансформацією одних елементів в інші.

Термін «трансформація» походить з теорії породжувальної граматики американського лінгвіста Н. Хомського. В французькому словнику він визначається як «формальне відношення між двома класами речення та конструкцій (послідовність лінгвістичних елементів), що дозволяє перейти від одного до іншого», і наводиться приклад трансформації «Жан надсилає лист» і «Лист, надісланий Жаном» – зміна активного стану на пасивний [11, 1533]. В лінгвістичному словнику Larousse в поясненні поняття трансформації робиться важливий акцент на тому, що це є чисто формальні операції, які відбуваються на синтаксичному рівні речення і не позначаються на її основному змісті. До цих операцій відносять: переміщення чи перестановка (перегрупування елементів), заміщення (один елемент замінюється на інший) та додавання.

К. Леві-Строс, вивчаючи міфологію народів центральної Бразилії, прийшов до висновку, що міфи сусідніх племен співпадають, частково накладаються один на одного, відповідають один одному чи суперечать. Ці подібності та відмінності є результатом трансформації. Тому при аналізі міфу залучаються інші міфи, і таким чином предстає картина, що нагадує розетку в готичному соборі: «Який би міф ми не розмістили в центрі, його варіанти будуть розходитися променями навколо нього, формуючи розетку, яка поступово розширюється та ускладнюється. І який би варіант, розміщений на периферії, ми не обрали для нового центру, повториться та ж сама ситуація, що породить нову розетку, яка частково накладеться на першу та вийде за її края. І так далі, не безкінечно, але до тих пір, поки вогнуті конструкції не приведуть нас до того місця, звідки все почалося.» [13, 179]. Отож, для дослідження вибір «центрального міфу» чи за термінологією

французького вченого «референтного міфу» є довільним, оскільки усі вони пов'язані відношеннями трансформаціями і приводять до одних результатів.

Розуміння природи трансформації К. Леві-Стросом виявляється і в його полеміці з В. Проппом. Він вважав, що в аналізі чарівної казки було доцільним зменшити кількість функцій, які російський фольклорист встановив як конститутивні одиниці і виокремив їхню сталу кількість – 31. На його думку, антигерой може бути трансформацією шкідника, а важке завдання – трансформацією випробування тощо. Таким чином, більшість функцій зводиться до групи трансформацій однієї функції. Французький вчений хотів показати, що кількість функцій не є сталою, тобто немає постійності форми. Навпаки, функції змінюються, трансформуються і за множинністю елементів виявляється постійність змісту. Отже, К. Леві-Строс дорікав В. Проппу у формалізмі, оскільки вбачав у висновках про сталу кількість функцій тезу про постійність форму і відповідно змінність змісту. Прийом трансформації слугує для демонстрації змінності форми і сталості змісту. Розглядаючи множинність елементів як групу трансформацій невеликої кількості елементів, К. Леві-Строс встановлює аналогічні зв'язки, які є відображення сталості змісту, і очевидно констатує змінність форми, адже елементи – інші.

Досліджуючи американський міф про діяння Асдиваля, К. Леві-Строс зіставляє його варіанти та зосереджує увагу на елементах, які змінилися, тобто трансформувалися. В першому варіанті міфу провідну роль відіграє Асдиваль, син земної жінки та надприродної істоти Хатсенаса («птаха гарних передвисть»). В другому варіанті на перший план після смерті батька виходять діяння сина Асдиваля від першої земної жінки – Вауха. Вкінці кожного варіанту міфу герої перетворюються на камінь через те, що забули взяти з собою на полювання чарівні предмети: Асдиваль – лижі, які потрібні, щоб взбиратися та спускатися в горах, а Ваух – спис, що допомагав проходити крізь скелі. Французький вчений розглядає ці предмети як знаряддя медіації, які вони отримали від надприродного батька. Поняття медіації зустрічаємо в розробленому К. Леві-Стросом принципі бінаризму для структурного вивчення міфів. На його думку, медіація шляхом «осереднення» допомагає вирішити протиріччя, які походять від діалектичного сприйняття світу, притаманного людському мисленню. Спис вважається більш сильним медіатором, ніж лижі, бо знищує перешкоди. Тому забудькуватість Вауха призводить до більш серйозних наслідків.

Інші трансформації розглядаються в бінарних опозиціях: жінка Вауха вмирає від переїдання – це кінець міфу, а на початку мати Асдиваля страждає від голоду. Саме через голод остання покидає своє селище, тобто

починає рух, а надмір в їжі робить нерухомою жінку Вауха. Отже, елементи, які трансформувалися мають бінарні відношення: кінець/початок міфу – переїдання/голод, нерухомість/рух.

Найбільш ваговою трансформацією є шлюб Вауха. В першому варіанті міфу Асдиваль був одружений три рази, але неуспішно. Першою його жінкою була небесна істота, дочка Сонця – Вечірня Зірка, але він не зміг подолати своєї земної природи: спочатку піддався чарам земної жінки і зрадив дружину, потім його замучила туга за своїм селищем. Другий шлюб був із земною жінкою, але її брати позаздрили успіхам Асдиваля на полюванні і покинули його, увівши з собою сестру. Третій раз він також одружується на земній жінці, яка має чотирьох братів. Історія повторюється – брати заздять успіхам Асдиваля на полювання і лишають його на неминучу смерть. Він повертається і цього разу його жінка допомагає йому помститися братам. Але Асдиваль відчуває непосильну тугу за краєм дитинства в долині Скина і покидає дружину й сина. В усіх трьох випадках головний герой живе в родині своєї жінки, тобто усі шлюби матрилокальні. За концепцією К. Леві-Строса про обмін жінок в архаїчних суспільствах, ці шлюби є екзогамні, всі дружини походять не з рідного селища Асдиваля, тобто вони є чужими. В кінці міфу Асдиваль повертається до рідного краю, до нього приходять його син, і таким чином стверджується патрилокальне розселення. Але оскільки він лишається один, без дружини та родичів, – йому не вдалося поєднати родину та місце проживання, його очікує нещасливий кінець – нерухомість. У другому варіанті міфу Ваух одружується лише один раз, але теж не успішно. Хоча передумови нібито найкращі: шлюб влаштовує мати Вауха, він одружується зі своєю кузиною відповідно до правил ендогамії в рамках власного роду, крім того, вона є його кузиною по лінії матері, тобто з донькою брата матері.

К. Леві-Строс вважає, що саме такому виду ендогамного шлюбу надавали перевагу в американських племенах, оскільки в такому випадку наречений претендував на спадщину і зі сторони батька, і зі сторони матері. Але в міфі дружина не розуміє правильно прохання Вауха, замість того, щоб принести в жертву жир духам, вона з'їдає жир і вмирає від переїдання. Крім забудькуватості Вауха, трапляється непорозуміння – Вауху ніхто не допоможе, тому він перетворюється на камінь. Французький дослідник тлумачить, що цей шлюб нещасливий, тому що «його жінка і він сам лишаються чужими одне одному, бо кроскузений шлюб в феодалному суспільстві – ілюзія та паліатив» [1, 55].

Аналізуючи міф, К. Леві-Строс використовує антропологічні знання про екзогамні та ендогамні шлюби і наводить соціологічне тлумачення

міфу, що відображає організацію суспільства. В своїй роботі «Діяння Асдиваля» він говорить також і про інші рівні міфа: географічний, економічний та космологічний, «при цьому кожен з цих рівнів та його символіка постають як трансформація деякої глибинної та спільної для всіх рівнів логічної структури» [1, 35].

У міфі про Асдиваля він виявив кожен з цих рівнів і дав відповідне тлумачення. Але варто зазначити, що найбільшу увагу він приділив соціологічному коду, який ми наводили вище. За допомогою прийому трансформації, прослідкувавши змінність елементів при порівнянні варіантів міфу, вчений приходять до змісту, що є сталим. На соціологічному рівні – це матрилокальний шлюб.

Розглядаючи інший варіант міфу, в якому Асива (Асдиваль) помирає, коли розповідає своєму сину про частування, які він куштував разом з тюленями в підземному світі, вчений наголошує на нескромності героя. У першому варіанті смерть героя спричинена забудькуватістю, а в другому додається ще й непорозуміння.

К. Леві-Строс визначає нескромність як надмірну комунікацію з іншими, непорозуміння – недостатня комунікація з іншими, а забудькуватість як недостатню комунікацію, але не з іншими, а з самим собою. Знову спостерігаємо, що трансформація передає бінарні відношення і постійним при цьому лишається категорія комунікації.

В науковому інструментарії К. Леві-Строса прийом трансформації займає чільне місце на рівні з принципом бінаризму та віднаходженням структури. Російський фольклорист Є. Мелетинський зазначає: «Встановлення відношень трансформації між сюжетами є головним прийомом структурного аналізу в «Міфологіках», а замкненість циклу трансформації вважається важливим критерієм істинності відкритих при цьому структур». [8, 64]. Варто зазначити, що французьке слово «transformation» не завжди перекладалось на російську мову терміном «трансформація» в чотирьохтомному дослідженні міфів «Міфологіки», іноді його перекладали як перетворення або зміна. Тому в деяких моментах у перекладеному тексті втрачається його значення як прийому структурного аналізу. Але тим не менш, при ознайомленні і з російським перекладом, приходимо до висновку, що трансформація є ниткою Аріадни, «єдиною формою розвитку в «Міфологіках» [10, 750].

Французький дослідник прослідкував трансформації в рамках варіантів одного міфу, в різних міфах та міфах різних народностей. Це дозволяло порівнювати велику кількість міфів і поєднувати їх в групи незалежно від їх походження, критерієм виступав семантичний аспект. В першому томі

«Сире та приготоване» дослідження американських міфів «Міфологіки» К. Леві-Строс розглядає групу міфів племені Же про походження вогню. Він встановлює наступні сюжетні трансформації:

- причиною суперечки стала нерішучість героя, який не наважується схопити пташенят чи його зловмисність – він дурить свого родича. В обох випадках родич лишає його на вершині, звідки той не може вибратися сам;
- зустріч з ягуаром: в деяких міфах ягуар сам помічає героя, а в інших – герой робить дії, щоб привернути на себе його увагу;
- жінка ягуара вбита героєм чи поранена;
- в одних міфах описується прихильне ставлення ягуара до людей: він допоміг доставити в селище вогонь, в інших – неприхильне: він розлютився на усіх людей через невдячність героя або зовсім не згадується про ставлення ягуара до людей.

При порівнянні міфів і встановленні трансформаційних відношень прослідковуємо їхні семантичні зв'язки. Усі шість міфів розповідали про вогонь, який узяли у ягуара та приготоване м'ясо на вогні, адже раніше люди споживали м'ясо сирим. Отже, в основі міфів лежить бінарна семантична опозиція сире-приготоване, яку можна співвіднести з опозицією природа-культура, що має концептуальний характер в науковому доробку К. Леві-Строса.

Трансформаційні відношення між міфами різних народностей допомагають уточнити зміст. Наприклад, французький структураліст наводить міф племені Офайе про дружину ягуара. У міфах племені Же дружина ягуара ставилася вороже до головного героя, що був людиною, і не давала йому їсти. У міфі племені офайе дружиною ягуара була жінка, тобто людська істота. Ягуар з дружиною живе недалеко біля її родичів і дає їм приготоване м'ясо. У даному випадку мова йде не про вогонь, а тільки про приготоване м'ясо. У міфах же людина була в гостях у ягуара, а в цьому – ягуар у гостях у людей. У деяких міфах Же головний герой вбиває її, в інших – раниць, а в міфі Офайе дружину ягуара вбивають її родичі. К. Леві-Строс вважає, що ягуар і людина протиставленні одне одному, перший їсть приготоване м'ясо, другий – сире. Дружина ягуара, що мала людську природу, виконувала роль посередника. Коли люди отримали від ягуара за посередництвом жінки знання про приготування м'яса на вогні, вона вже не була потрібна, її роль була виконана, тому за сюжетом вона була усунена.

Є. Мелетинський в своїй праці «Міфологія і фольклор в працях К. Леві-Строса» привертає увагу на наступний недолік прийому трансформації, як можливі натяжки. Він зазначає, що їх важко виявити, оскільки в основі більшості трансформації – метафоризм, який «допускає широкі межі зближення різноманітних образів, мотивів та сюжетних ходів» [9, 511].

У своїй праці «Як вмирають міфи» К. Леві-Строс зауважив про ще один вид трансформації міфу. В процесі трансформації міф може ослаблюватися – відбувається «деяке зменшення довжини та багатства оповіді з однієї сторони, а з іншої – драматичної напруженості мотивів, ніби сюжет одночасно старіє та стискається» [2, 79]. У цьому випадку порушується цілісність змісту та спотворюється схема міфу. Існує два можливих розвитку подій: міф помирає та перестає існувати або трансформується в казку чи легенду.

На думку К. Леві-Строса міфи пов'язані між собою трансформаційними відношеннями. Порівнюючи варіанти одного міфу, міфи однієї народності чи різних народностей прослідковуємо трансформації на синтагматичному рівні. Перетворення елементів в сюжеті дозволяє встановити інваріанти, а їх розгляд в парадигматичних відношеннях приводить до змісту. Саме виявлення закономірностей за множинністю елементів є метою структурного аналізу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Леві-Строс К.* Деяння Асдивалія // Зарубежные исследования по семиотике фольклора. – М.: Издательство «Наука», 1985. – С. 35-76;
2. *Леві-Строс К.* Как умирают мифы // Зарубежные исследования по семиотике фольклора. – М.: Издательство «Наука», 1985. – С. 77-88;
3. *Леві-Стросс К.* Размышление над одной работой Владимира Проппа // Зарубежные исследования по семиотике фольклора. – М.: Издательство «Наука», 1985. – С. 9-34;
4. *Леві-Стросс К.* Увертюра // Леві-Стросс К. Мифологии в 4-х тт. Том 1. Сырое и приготовленное. – М.:СПб.: Университетская книга, 1999. – С. 11-38;
5. *Леві-Стросс К.* Песнь Бороро // Леві-Стросс К. Мифологии в 4-х тт. Том 1. Сырое и приготовленное. – М.:СПб.: Университетская книга, 1999. – С. 41-66;
6. *Леві-Стросс К.* Вариации же // Леві-Стросс К. Мифологии в 4-х тт. Том 1. Сырое и приготовленное. – М.:СПб.: Университетская книга, 1999. – С. 67-78;
7. *Леві-Стросс К.* Соната хороших манер // Леві-Стросс К. Мифологии в 4-х тт. Том 1. Сырое и приготовленное. – М.:СПб.: Университетская книга, 1999. – С. 81-87;
8. *Мелетинский Е. М., Неклюдов С. Ю., Новик Е. С, Сегал Д. М.* Ещё раз о проблеме структурного описания волшебной сказки // Труды по знаковым системам. Том 5 – Тарту, 1971. — С. 63-91;
9. *Мелетинский Е.* Мифология и фольклор в трудах К. Леві-Строса // К.Леві-Строс. Структурная антропология. М., 1983. — С. 467-523;
10. *Рыклин М.* Последний руссоист. Природа и культура в симфонии мифов Клода Леві-Стросса // Леві-Стросс К. Мифологии в 4-х тт. Том 4. Человек голый. – М.: ИД «Флюид», 2007. – С. 747-780;
11. *Dictionnaire culturel en langue française* sous la direction d'Alain Rey. – Paris: Le Robert, 2005. – Tome IV. – P. 1533;
12. *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage* sous la direction de Jean Dubois. – Paris: Larousse, 1994. – P. 490;
13. *Eribon D.* Claude Lévi-Strauss. De près et de loin suivi de « deux ans après». – Paris: Odile Jacob, 1996. – P. 177–192;
14. *Lévi-Strauss C.* Ouverture // Lévi-Strauss C. Mythologiques. Le Cru et le cuit. – Paris: Plon, 1964. – P. 9–40;
15. *Lévi-Strauss C.*

Chant Bororo // Lévi-Strauss C. Mythologiques. Le Cru et le cuit. – Paris: Plon, 1964. – P. 42-73; 16. Lévi-Strauss C. Variations Gé // Lévi-Strauss C. Mythologiques. Le Cru et le cuit. – Paris: Plon, 1964. – P. 74-86; 17. Lévi-Strauss C. Sonate de bonnes manières // Lévi-Strauss C. Mythologiques. Le Cru et le cuit. – Paris: Plon, 1964. – P. 89-95.

Моторний А.В., Моторний О.А. (Львів, Україна)
Роман Їржі Марека «ЛЮДИ З ПОЛЯНИ»
в контексті закарпатської теми в чеській літературі

У статті розглядається маловідомий роман чеського автора ХХ ст.. Їржі Марека «Люди з Поляни». Роман «Люди з поляни» є дебютним романом Ї. Марека і присвячений традиціям та побуту жителів Закарпатської України першої половини ХХ ст., у час, коли цей регіон входив до складу Чехословаччини (Підкарпатська Русь). Тема життя Підкарпатської Русі була одна з найпопулярніших у чеській літературі 20-30 рр. ХХ ст.. Роман друкувався у період з 24 липня до 8 жовтня 1937 року в газеті «Národní politika» («Національна політика»).

Ключові слова: чеська література, Їржі Марек, традиції та побут Закарпаття, Підкарпатська Русь.

В статье рассмотрен малоизвестный роман чешского писателя ХХ века Иржи Марека «Люди из Поляны». Роман «Люди из Поляны» является дебютным романом Иржи Марека и посвящен традициям и быту жителей Закарпатской Украины первой половины ХХ века, времён, когда этот регион входил в состав Чехословакии (Подкарпатская Русь). Тема жизни Подкарпатской Руси была одной из наиболее популярных в чешской литературе 20-30 годов ХХ века. Роман печатался в период с 24 июля по 8 октября 1937 года в газете «Národní politika» («Национальная политика»).

Ключевые слова: чешская литература, Иржи Марек, традиции и быт Закарпаття, Подкарпатская Русь.

The article deals with the little-known novel «Lidé z Poljany» written by Jiří Marek. «Lidé z Poljany» is the first novel written by Jiří Marek and is dedicated to the life and traditions of Trans Carpathian Ukraine that was the part of Czechoslovakia in the period of 20-30 years of XX century. The novel has been printed in newspaper «Národní politika» during the year of 1937.

Key words: Czech literature in XX century, Jiří Marek, traditions and customs of Trans Carpathian Ukraine.